

Részletes jelentés a pályázatról

1. A Mura vidéki horvát nyelvjárás dialektológiai szótára elkészítésének gondolata Mijo Lončarić professzortól, az ismert dialektológustól és a kaj-horvát nyelvjárás avatott szakértőjétől származik. Ő a szerzője több kisebb terjedelmű tanulmány mellett a kaj nyelvjárás monografikus feldolgozását tartalmazó kötetnek is. Az elgondolást Lončarić professzor egyik budapesti tartózkodása alkalmával megvitattuk, s akkor merült fel részemről a pályázati támogatás kérésének ötlete is. További ösztönzéseként szolgált, hogy egy ambiciózus murakeresztúri tanárnő, Rácz Erika PhD dolgozatát Gadányi Károly professzorral közös témavezetésünkkel éppen ebből a nyelvjárásból készítette. Így sok adat állt rendelkezésére, de nem elegendő. Egy találkozót szerveztünk Tótszerdahelyen, amelyen körvonalaztuk a munka célját. Ezt a megbeszélést a nyelvi anyag gyűjtése, illetve kiegészítése követte, helybeli pedagógusok közreműködésével. Az így kapott anyag természetesen alkalmatlan volt tudományos közlésre. Elsősorban az anyag hitelességét kellett ellenőrizni, verifikálni, s ez a folyamat a gyűjtéssel párhuzamosan el is kezdődött. Ezt a munkát a nyelvjárás szakértője és egyben beszélője, Đuro Blažeka egyetemi docens, a Zágrábi Egyetem csáktornyai filiáléjának tanára vezette, illetve jórészt végezte is. Az ellenőrzés munkájában Gadányi Károllyal együtt magam is részt vettem. A gyűjtés lezárását (amennyiben egyáltalán bármely nyelvjárási gyűjtés lezárható) a szóanyag ábécé rendbe szedése, majd fonetikai átírása követte. Ezt a munkát Blažeka professzor végezte. A gyűjtők által az egyes szavak mellé odaírt irodalmi horvát jelentés ellenőrzését részben Blažeka, részben magam végeztem, de segített a munkában Gadányi Károly is. A magyar jelentések jó része szintén a gyűjtőktől maguktól származik, ez azonban számtalan helyesbítésre szorult. A munka eme részét a német ekvivalensek meghatározása követte, amelyet magam végeztem, Földes Csaba és Bańcerowski Janusz professzorok ellenőrzése, lektorálása mellett. Így készült el a rendezett és a dialektológiai leírás szabályainak megfelelő szótári anyag, amelyet a szerkesztők (szerzők), Blažeka és magam három ízben is átnéztünk, korrigáltunk. „Végleges” formájában úgy bocsátjuk a nyilvánosság elé, hogy tudatában vagyunk esetleges hibáinknak, tévedéseinknek is.

2. A szótár elkészítésével az volt az alapvető cél, hogy jelen állapotában „megmentsünk” egy, a hagyományos és gazdag irodalommal rendelkező, ám nem irodalmi nyelvi státuszú nyelvjáráshoz tartozó, a mai Magyarországon beszélt nyelvjárást, amelyet már csak a hatvanadik életévét betöltött vagy ahhoz közel járó lakosság használ autentikusan. Ehhez a célhoz járult még az az elgondolás, hogy talán néhány becses adalékkal tudunk hozzájárulni a horvát kutatásokhoz is. Az egyes lemmák német jelentéseit azért tartottuk szükségesnek közölni, hogy a szótár minél szélesebb körben használható legyen. A német nyelvet az is indokolta, hogy a klasszikus idők óta ez a szlavisztikának az orosz mellett másik nemzetközi nyelve, és több német kutató végzett dialektológiai kutatásokat a nyelvjárásokban és helyi nyelvváltozatokban oly gazdag délszláv dialektológiában. Fontosnak tartottuk – ha implicite is – hangsúlyozni azt a követelményt, hogy a nyelvjáráskutatónak, de minden egybevető nyelvészettel foglalkozó kutatónak is ismernie kell valamennyi nyelvet, amelyet a kutatómunka érint; másodkézből vett információk tévedésekhez, olykor naivságokhoz is vezethetnek. A horvát dialektológusok közül alig valaki tud magyarul, de igaz ez a megállapítás fordítva is. Ez indokolta azt az egyébként is

kézenfekvő megoldást, hogy anyanyelvi beszélők és magyar és horvát anyanyelvű szerkesztő vegyen részt a munkában. Az ekvivalensek megadása nem állította könnyű feladat elé a szerkesztőket.

3. Az elmondottakkal kapcsolatban a következő főbb problémák merültek fel:

A szótár szerkesztésében felmerülő problémák nagy részével minden szótárszerkesztő szembesül, magam is így voltam vele, amikor Hadrovics László szerbhorvát-magyar és magyar-szerbhorvát szótárának nyelvi anyagát kellett egyrészt kettéválasztanom, másrészt részben szelektálnom, részben felfrissítenem. A nyelvjárási többnyelvű szótárak azonban más speciális feladatok elé állítják a szerkesztőket.

a) Első ilyen feladatot a szláv nyelvekre jellemző igeaspektus jelenti. Szükséges-e külön címszóként felvenni a folyamatos és a befejezett szemléletű ige pár mindkét tagját? Csak abban az esetben vettük fel az ige pár tagjait külön szócikkbe, ha az alapjelentésen kívül más speciális jelentést vagy jelentésárnyalatot fejeztek ki.

b) A szláv nyelvek és nyelvjárások egyes igekötős igéinek tömörsége, amelyek a cselekvés intenzitását vagy éppen csak bizonyos mértékig való végbemenését fejezik ki. Ezekben az esetekben mind a magyar, mind a német megfelelők szükségszerűen sokszor több szóból is álló körülírások.

c) Sok nyelvjárás sajátossága, hogy bizonyos dolgokat, tárgyakat nem általánosan, hanem egyes részleteikre vonatkoztatva jelölik. Ilyen esetekben ismét körülíráshoz kell folyamodnunk.

d) Rengeteg kifejezés van a nyelvjárásokban a negatív, a beszélőközösség szemében elítélendő tulajdonságokra, mint például lustaság, pletykásság, erkölcstelenség stb. Az ezen tulajdonságokat jelölő melléknevek szinte csaknem a „nő” jelzőjeként jelennek meg. Több szinonima él például az erkölcstelen nőre. Ezek a jelentések vagy jelentésárnyalatok hangulatilag nem is mindig adhatók vissza más nyelven.

e) Viszonylag sok gyermeknyelvi és durva kifejezést is felgyűjtöttek. Érdekesek közülük a nemi kapcsolat gyakorlását jelentő igekötős igék, amelyek szinte mind magyarból való tükrörfordítások. Ilyen esetekben a finomkodásnak vagy nyelvi tapintatnak nincs helye. Magyarul természetesen vissza lehet adni ezeket a kifejezéseket, de németül ugyanavval az igével ez nem lehetséges stb.

4. A szótár jelentőségét és hasznát a következőkben látjuk:

a) Színesíti az amúgy is gazdag délszláv (horvát és szerb) dialektusokról rendelkezésre álló szótári anyagot. Köztudott ugyanis, hogy a mai déli szláv népek a Balkánra való vándorlásuk után még jó ideig olyan nyelvi kontinuumot alkottak, amely egymásba átmenő dialektusokból állt. A kontinuumban az egymással szomszédságban élő beszélők között a megértés teljes volt. A nyelvjárások elkülönülése, a három fő nyelvjárás regionális irodalmi nyelvvé válása későbbi jelenség. A mi nyelvjárásunk a kaj-nyelvjárás egyik helyi nyelve, amelynek külön érdekességet ad a magyar nyelvi környezet és ezzel együtt az anyanyelv-országgal való kapcsolat is. A szótár alapot ad olyan kutatások számára, amelyek célja a nyelvjárások és a standard irodalmi nyelv közötti már eddig is ismert, elsősorban lexikális különbségeinek kutatására.

b) A szótárba felvett példák alapján szintaktikai jellegzetességek vizsgálata is lehetséges.

c) Az anyag természetesen bővíthető, szótárunk kb. 12 ezer címszót tartalmaz, amelyek közül a köznyelvi szavak száma elenyésző, mégis helyet kellett nekik biztosítani, hiszen a nyelvjárási szókinccsnek is részei.

d) Gyümölcsöző együttműködés alakult ki a szótár készítése folyamán magyar és horvát kutatók között, amire a múltban kevés példa akadt.

e) Az együttműködés vagy az egyoldalú kutatás is továbbfejleszthető, több olyan kisebb helyi nyelvjárást ismerünk, amelyek feltűnően hasonlítanak a horvát nyelvterület meghatározott részére, egyik hallgatóm például azt kutatja, hogy a dusnoki horvát

dialektus milyen mértékű összefüggésben van a XVIII. századra kialakult regionális szlavóniai irodalmi nyelvvel.